

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	2
2. Dansk retskrivning	3
2.1 Retsskrivningsordbøger og mægtige mænd.....	3
2.1.1 Skriftsprogets opståen.....	3
2.1.2 På vej mod en retskrivning	5
2.1.3 Autorisation, ministeriel godkendelse og påbud.....	5
2.1.4 Nyere retskrivning	6
2.2 Retsskrivningsændringer	7
2.2.1 Ændringer siden 1777.....	7
3. Retsskrivningsændringer og sprogets udvikling.....	9
3.2 Hvorfor overhovedet have en retskrivning?.....	9
3.3 Og hvorfor så ændre i den?	10
3.4 Traditionsprincippet og sprogbrugsprincippet	11
3.5 Fronter i retsskrivningskampen.....	12
3.6 Den hemmelige præmis.....	13
3.7 Sprogets merbetydning.....	13
3.8 Retsskrivning for folket	15
3.9 Retsskrivning i fremtiden.....	16
4. De senere års debat om dansk retskrivning.....	16
5. Konklusion	19
6. Litteraturliste.....	20
6.1 Bøger	20
6.2 Artikler	20

Bilag 1: Hvilke retsskrivningsændringer hvornår?

Bilag 2: Retsskrivningsloven, Sprogævnensloven og Sprogævnens bekendtgørelsen

1. Indledning

Jeg vil i denne opgave beskæftige mig med dansk retskrivningshistorie og folks holdninger til retskrivning, ikke mindst til ændringer i retskrivningen.

Først i opgaven vil jeg gennemgå de overordnede linjer i dansk retskrivnings udvikling, hvilke ændringer der har været i retskrivningen, men også hvilke ændringer der har været omkring *hvem* der bestemmer retskrivningen, og *hvordan* retskrivningen bestemmes.

Jeg vil redegøre for hvilke præmisser der eksplicit ligger til grund for at ændringer i retskrivningen foreslås og evt. vedtages, og jeg vil analysere hvilke præmisser der derudover gør sig gældende. Dette vil jeg gøre for at kunne diskutere retskrivningsændringernes baggrund i den sproglige udvikling. Under denne diskussion vil jeg også komme ind på spørgsmål som hvem har magten over retskrivningen, og hvilke strukturer ligger bag ved selve retskrivningsproblemerne.

Slutteligt vil jeg beskæftige mig med et par eksempler fra de senere års debat om dansk retskrivning.

I denne opgave har jeg i stor udstrækning benyttet mig af Galberg Jacobsens *Ret og skrift*. Galberg Jacobsen går i dette værk meget grundigt til værks og medtager mange kilder der ikke er så lettilgængelige. Ofte er disse kilder både morsomme og interessante, og derfor har jeg valgt at citere dem i denne opgave, selvom jeg ikke har haft mulighed for at læse dem med egne øjne, og derfor heller ikke kan citere dem efter rette citatpraksis.

2. Dansk retskrivning

Retskrivningshistorie kan opdeles i to dele, i hvordan selve retskrivningen udvikler sig over tid, og i hvilke forhold der er omkring beslutning, debat og lovgivning inden for retskrivningen.

I dette afsnit vil jeg tage udgangspunkt i dette skel: I ét underafsnit vil jeg undersøge hvilke ændringer (eller forslag til ændringer) der har været i normen og inddele disse ændringer i overordnede tendenser, og i et andet underafsnit vil jeg gøre rede for og diskutere under hvilke omstændigheder disse ændringer er opstået: Hvem har bestemt retskrivningen i tidens løb, og hvordan har de bestemt den?

2.1 Retskrivningsordbøger og mægtige mænd

I dette afsnit beskæftiger jeg mig med rammerne for retskrivningen: Hvem har bestemt retskrivningen i tidens løb, og hvordan har de bestemt den?

Der har været rigtig mange aktører på banen, og jeg kommer af pladsmæssige hensyn kun ind på udvalgte hovedpunkter i retskrivningsvejledningerne/-ordbøgerne og de (primært) mænd der stod bag.

I hovedtræk kan man sige at dansk retskrivning starter med at være en sag for enkeltpersoner og et anliggende som myndighederne ikke blander sig i, dernæst bliver det et anliggende for enkeltpersoner der mødes og diskuterer i retskrivningskommissioner og senere - udvalg, men ikke har nogen udøvende retskrivningsmagt, og i dag er ændringer i retskrivningen noget der udarbejdes af Dansk Sprognævn, men skal godkendes af Kultur- og Undervisningsministeriet (hvis der er tale om *ændringer af principiel karakter* – mere herom senere) og dernæst ligger fast i statsautoriseret form i den af Dansk Sprognævn udgivne Retskrivningsordbogen.

2.1.1 Skriftsprogets opståen

Før det giver mening overhovedet at begynde at tale om retskrivning i Danmark, må vi have et forholdsvis udbredt skriftsprog. Dette sker med bogtrykkerkunsten der især udbredes i starten af 1500-tallet af bl.a. Christiern Pedersen. Pedersen er grundlægger af den danske skriftsprogsnorm (Skautrup 1947: 176). Ingen er forpligtede til at følge Pedersens retskrivning i 1529, og den har ingen autorisation fra statslig side.

Første gang myndighederne blander sig i hvordan danskerne skal skrive er i 1739, og der er her hverken tale om nogen særlig detaljeret eller bred indblanding. Christian d. 6.'s latinskoleforordning af 17.4.1739 foreskriver at latinskoleeleverne skal "*vænnest til en god og brugelig Orthographie i deres eget Sprog*" (Galberg Jacobsen 2010a: 67), men definerer ikke nærmere hvad en sådan ortografi indebærer, og forordningen gælder altså ingen andre end latinskoleeleverne.

Denne skriftsprogsnorm bliver lidt bedre defineret i 1777 da Ove Mallings bog *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* udkommer. Bogen er ikke en decideret retskrivningsordbog – men derimod en litterær fortælling der blot skal tjene som forbillede for hvordan dansk bør skrives ved selv at være skrevet på et forbilledligt dansk – men den er dog den første vejledning til retskrivning vi har i Danmark.

Et bud på en retskrivning kommer Rasmus Rask med i 1826. Hovedprincippet i hans retskrivning er det lydige, altså udtalen (Karker 2001: 239). Rask har nogle særdeles radikale synspunkter inden for retskrivning, og der skal gå mange år før de bliver vedtaget, men de skal blive vigtige: Galberg Jacobsen 2010a skriver om Rasks afhandling *Forsøg til en videnskabelig dansk Retkrivningslære med Hensyn til Stamsproget og Nabosproget*: "*Med den var grundlaget lagt for en retskrivningsnorm som i stadig stærkere grad gennem århundredet kom til at udfordre og ændre den officielle danske retskrivning.*" (s. 79).

Rask bliver for mig at se startskuddet til den debat og uenighed der kommer inden for retskrivning. Der er mange tilhængere af hans retskrivning og det lydige princip, men der er også rigtig mange der synes at han går alt for vidt. Rask ønsker fx at indføre *å* i stedet for *aa* og at afskaffe den mulighed man har for at markere at en vokal er lang ved at dobbeltskrive den.

2.1.2 På vej mod en retskrivning

I 1869 mødes danske, norske og svenske sprogfolk til et nordisk retskrivningsmøde i Stockholm. Formålet er at få indført det nordisk-ortografiske princip som et stærkt princip i udarbejdelsen af de nordiske retskrivninger, men formålet er også at opnå en nordisk enighed om at retskrivningen må stræbe mod at blive mere fonetisk, altså mod det lydige princip som også Rask går ind for.

Retskrivningsmødet udmønter sig på dansk i Svend Grundtvigs retskrivningsordbog, en alt for radikal ordbog: Galberg Jacobsen 2010a skriver om den at den *”ingen realistiske muligheder havde for at opnå officiel anerkendelse i Danmark”* (s. 106).

I 1892 kommer den retskrivningsbekendtgørelse der den dag i dag stadig ligger til grund for vores retskrivning¹. Den er udsendt af daværende kultusminister C. Goos, og den tilbagekalder nogle af de retskrivningsændringer der kom i en bekendtgørelse fra 1889 (fra den tidligere kulturminister Scavenius).

2.1.3 Autorisation, ministeriel godkendelse og påbud

Der er store problemer med at forfatterne af retskrivningsordbogen er mere radikale end den retskrivning de skal lære folk igennem ordbøgerne, fx anbefaler Såby ligefrem *forbudte* staveformer i sin retskrivningsordbog i 1896 (Galberg Jacobsen 2010a: 138). Det fører til at det vedtages at retskrivningsordbøger skal godkendes ministerielt inden de går i trykken.

Den vedtagne retskrivning gælder i starten af 1900-tallet kun læreanstalterne, men fra 1917 arbejdes der mod at få Såbys retskrivningsordbog autoriseret til brug også i statstjenesten og rigsdagen. En sådan statsretskrivning bliver virkelighed i 1933.

I 1920 nedsætter undervisningsministeriet det første retskrivningsudvalg. Det bliver i forskelligt

---

¹ Retskrivning bygger på et *traditionsprincip*, og dette traditionsprincip går tilbage til bekendtgørelsen fra 1892, mere herom senere.

sammensatte retskrivningsudvalg at forslag til retskrivning udarbejdes indtil Dansk Sprognævn i 1955 endeligt oprettes og bliver dem der tager sig af at normere dansk retskrivning i samarbejde med nævnets bredere sammensatte repræsentantskab.

Et dansk sprognævn har været på tegnebrættet siden 1948, ikke mindst med den begrundelse at det ville kunne styrke det nordiske samarbejde (Galberg Jacobsen 2010a: 201).

2.1.4 Nyere retskrivning

I 1948 kommer en bekendtgørelse med nye retskrivningsregler: Substantiver skrives med småt; *aa* bliver til *å*; *kunde*, *skulde*, *vilde* ændres til *kunne*, *skulle*, *ville*. Først i 1955 kommer dog en helt ny retskrivningsordbog. Bogen er udarbejdet af retskrivningsudvalget, men udgivet af DSN. Bogen bliver den første i rækken af grønne Retskrivningsordbøger. For første gang er der ikke et forfatternavn på bogens titelblad, i stedet teksten: "Udgivet af Dansk Sprognævn". Fra nu af er det sprognævnet der udarbejder forslag til retskrivningsændringer og efterfølgende drøfter disse ændringer med repræsentantskabet for forhåbentlig slutteligt at få dem godkendt, evt. af undervisnings- og kulturministeren hvis ændringerne er af principiell karakter.

I 1997 kom den nyeste og mest præcise lov om dansk retskrivning og Dansk Sprognævns arbejde (se også bilag 2). Der er tale om to love: retskrivningsloven og sprognævnetslov, og en bekendtgørelse: sprognævnetsbekendtgørelsen.

Retskrivningsloven fortæller at dansk retskrivning vedtages af Dansk Sprognævn ud fra regler der er fastsat i sprognævnetslov, og at retskrivningen skal følges af offentlige myndigheder, forvaltning, folketing, uddannelsesinstitutioner mv. Derudover gives undervisningsministeren nogle særlige beføjelser i forhold til dansk retskrivning. Sprognævnetslov fortæller hvad der hører ind under nævnets arbejdsområder, nævnets struktur, herunder sammensætningen af repræsentantskabet. Både sprognævnetslov og sprognævnetsbekendtgørelsen kommer jeg nærmere ind på senere.

2.2 Retsskrivningsændringer

Først i 1777 med Mallings bog *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* kommer der en slags definition af skriftsprogsnormen, og først herfra bliver det altså aktuelt at tale om hvordan dansk retskrivning som en ensartet størrelse der bliver justeret igennem direktiver, cirkulærer, ordbøger mv., har ændret sig.

Galberg Jacobsen 2010b opstiller et skema der viser hvilke retskrivningsændringer der kommer hvornår (s. 9). Skemaet er gengivet i mit bilag 1. Jeg vil her resumere hvad der sker.

Dobbeltsskrivning af vokal for at markere at vokalen er lang, afskaffes (*Huus > Hus*), og det er der også har været brugt til at markere længde, afskaffes ligeledes (*Soel > Sol*). Enkeltskrivningen rammer også konsonanterne, fx *tappre > tapre*.

Sidste bogstav i diftonger skifter fra *y* til *i* til *j*, fx *Øye > Øie > Øje*, og *j*-lyd efter en eller flere andre konsonanter skifter også fra at repræsenteres af *i* til *j*, fx *Stierne > Stjerne*.

For *ø* indføres to forskellige tegn, nemlig *ø* og *ö*, fx *høne* og *smör*. *Ö* indføres i 1872 i Svend Grundtvigs *Dansk Haandordbog*. Ordbogen var for så vidt Danmarks første officielle retskrivningsordbog (Galberg Jacobsen 2010a: 117), men Grundtvig var i mange henseender gået for vidt og havde indført for radikale ændringer (jf. at *eksamensinspektionen for latin- og realskolerne i sin årlige beretning udtalte ønske om en "Revision af Grundtvigs Ordbog, hvormed man vistnok ikke fra nogen Side har været fuldkommen tilfreds"* (Galberg Jacobsen 2010a:117; min ikke-kursiv)).

Ö forbydes i 1892 i en ministeriel retskrivningsbekendtgørelse, men udgår reelt først af retskrivningsordbøgerne fra og med 7. udgave af Saabys Retskrivningsordbog i 1918.

En anden vokal-ændring er den der overgår dobbelt-a'et. I mange år debatteres det om *aa* skal ændres konsekvent til *å*, og, langt om længe, i 1948 indføres det. 1948 er et vigtigt år i dansk retskrivningshistorie med flere store ændringer. Substantiverne der hidtil har været skrevet med stort begyndelsesbogstav, ændres nu til lille begyndelsesbogstav, og datidsformerne af *kunne*, *skulle* og *vilde* der hidtil har været skrevet med stumme *d*'er (*kunde*, *skulde*, *vilde*), ændres nu til den *d*-løse form vi har i dag.

Slutteligt sker der nogle forandringer i yderkanten af retskrivningen, nemlig inden for tegnsætning og skriftart. Det vedtages på retskrivningsmødet i Stockholm i 1869 at man bør overgå fra gotiske til latinske bogstaver. I 1875 tages beslutningen om de latinske bogstaver så i Danmark, idet der udgår et ministerielt cirkulære hvori der står at der ikke længere skal undervises i gotisk i skolen, men nu kun i latinsk. Danmark begynder at benytte de mere udbredte latinske bogstaver. I praksis tager det dog en årrække før hele samfundet går over til latinske bogstaver, fx er man på Kalundborg Folkeblad konservative nok til at holde ved det gotiske indtil 1942 (Skautrup 1968: 69).

Hvad angår kommatering, får vi de første officielle regler i 1918: Der kan vælges mellem det *grammatiske* kryds og bolle-komma og det mindre kendte *pausekomma*. I 1996 sker der noget nyt. Pausekommaet afløses af *nyt komma*. Man kan stadig også benytte sig af grammatisk komma, men Dansk Sprognævn (DSN) anbefaler nyt komma og håber at det vil vinde så bredt indpas at det kan komme til at blive det eneste eksisterende kommasystem. Dette sker dog aldrig: I 2004 slås grammatisk og nyt komma sammen i *enhedskommaet* der indebærer at kommabrugeren kan vælge startkommaet² til eller fra.

Disse ændringer er udtryk for de følgende overordnede tendenser inden for normering:

- større konsekvens i gengivelsen af enkeltlyde, altså det lydlig/fonetiske princip som Rasmus Rask primært indfører (fx differentiering mellem ö og ø, *mayonnaise* > *majonæse*)
- forsimpning (fx dobbeltvokal og -konsonant til enkeltvokal og -konsonant, små bogstaver i substantiver, *skulde* > *skulle*, *vi spise* > *vi spiser*, grammatisk komma > nyt komma (enhedskomma))
- forsimpning af svære stavemåder (fx *feye* > *feje*)
- fordanskning af svære stavemåder (*millieu* til *miljø*, *mayonnaise* til *majonæse*, *feye* > *feie* > *feje*)
- globalisering af stavemåder (jf. hele engelsk i dansk-diskussionen, nye udenlandske ord i

² Startkomma er det komma(,) som man i grammatisk komma sætter foran ledsætninger. Altså det komma der i den foregående sætning er sat i parentes.

dansk skrives som regel på originalsprog)

- globalisering (fx gotisk > latin, *ā* > *aa* (jf. Århus der pt. er i gang med at omdøbe sig til Aarhus, bl.a. med globalisering som argument))
- "nordisering" (fx *aa* til *å*, gotiske bogstaver > latinske, stavemåder der ligner de nordiske – det kan så diskuteres om "nordisering" er en art nationalisering eller en globalisering)

3. Retsskrivningsændringer og sprogets udvikling

I dette afsnit vil jeg analysere og diskutere hvordan den sproglige udvikling og andre præmisser omkring sproget hænger sammen med retsskrivningsændringerne.

Den primære årsag til at retsskrivningsændringer kommer, er selvfølgelig at sproget ændrer sig, men ud over selve sproget er også befolkningens holdning til sproget og retsskrivningen vigtige faktorer i forhold til arbejdet med og ikke mindst vedtagelsen af retsskrivningsændringer.

3.2 Hvorfor overhovedet have en retsskrivning?

Når man har en retsskrivning, skyldes det først og fremmest at man ønsker konsekvens inden for skriftsproget, og at det er praktisk at have normer for hvordan man skriver, således at man kan forudsige hvad der sker. Hansen 1993 skriver: "*Normen udpeger en af flere adfærdsmuligheder som den – normale. Ved at vi følger normen, bliver vor adfærd i en vis udstrækning forudsigelig. (..) på den måde sikrer man et gnidningsfrit samvær.*" (s.11).

Når forfatteren af en tekst har skrevet teksten i henhold til den danske retsskrivning, skal læseren ikke bruge unødigt energi på at overveje retsskrivningen i teksten. Argumentet er det samme som for det talte rigssprog, rigsmålet. Hvis man taler rigsmål, "afslører" man ikke unødvendige ting om sig selv ved den måde man taler på³.

---

3 Man signalerer selvfølgelig altid noget ved den måde man taler på, men i Danmark er der en fælles forståelse af at rigsmålet er den mest neutrale udtryksform, selvom rigsmålet sådan set er defineret både dialektalt og sociolektalt

3.3 Og hvorfor så ændre i den?

Ændringer i retskrivning skyldes at sproget forandrer sig, eller måske snarere: at sprogbrugerne forandrer sproget. Selvfølgelig ændrer sproget sig ikke af sig selv, men fordi vi bruger det, og fordi vi igennem tiden har skullet bruge det til at udtrykke forskellige ting. For hundrede år siden havde vi fx ikke entalsformen af *forældre*, den var så at sige ikke relevant, men i dag hvor vi har brug for at kunne tale om én forælder, kan man også finde både en- og flertalsformen i det talte sprog såvel som i retskrivningsordbogen

Når det så er sagt at sprog og derfor også retskrivning er foranderlige størrelser, er en retskrivnings vigtigste pointe netop at den skal være så fast og stabil som muligt.⁴ Lidt statistik om retskrivningsordbogen fra 1986: Ordbogen indeholder ca. 50.000 ord hvoraf de 7.000 er ord som er kommet til i løbet af de sidste 30 år (fx *apartheid*, *berufsverbot* og *udenomsparlamentarisk*). I omkring 100 af de gamle ord er der indført nye stavemåder (Hansen 1985: 420). Altså stabilitet med et nip forandring i form af moderne stavemåder og nye ord.

De ord der har fået nye stavemåder i ordbogen, er ord som allerede staves "forkert" af "gode" sprogbrugere: *"Den nye Retskrivningsordbog optager som korrekte en del former, der længe har været brugt af omhyggelige og sikre sprogbrugere, men som ikke har været korrekte ifølge Retskrivningsordbogen. (...) Men det er absolut ikke en hvilken som helst stavfejl, der kan afkriminaliseres og ophøjes til korrekt form. Forudsætningen er at den – foruden altså at være almindelig hos gode sprogbrugere – passer med de generelle strukturregler for dansk retskrivning."* (Hansen 1985: 421).

Når således retskrivningen ændres, og disse nye former ophøjes til korrekte, sker det for at opretholde samhørigheden mellem officiel, vedtaget retskrivning og den enkelte (gode) sprogbrugers retskrivning. Eksempler på former der er kommet til af denne årsag, er: *hefte > hæfte*, *pennalhus > penalhus*, *tærsk > tæsk*.

Nogle gange ændres udtalen af et ord så meget at der blandt de gode sprogbrugere opstår

---

som "midaldrende københavnsk højsprog" (Galberg Jacobsen og Skyum-Nielsen 1996: 71f).

⁴ Herfra bygger afsnittet i høj grad på Hansen 1985.

nye former; på den måde har vi fået bl.a. disse forandringer i retskrivningen: *anførelsestegn* > *anførselstegn*, *gabflab* > *gavflab*. Også hvad angår fremmedord, har de gode sprogbrugeres stavemåder meget at skulle have sagt: *bolche* > *bolsje*, men ikke *cognac* > *konjak*.

Men det er så også disse gode sprogbrugere der har magten til at godkende eller tage afstand fra nye stavemåder som Dansk Sprognævn indfører i retskrivningen, fx forsimplede stavemåder af madord som dem vi fik i 1986: Efterhånden er stavemåden *majonæse* vel nogenlunde accepteret (kun nogenlunde), mens fx ændringen fra *cognac* til *konjak* og fra *creme* til *krem* aldrig blev slugt af de gode sprogbrugere (selvom de ikke har et problem med at skrive *likør* i stedet for *liqueur*).

Det er altså både sprogets udvikling i sig selv og sprogbrugerne der bestemmer hvordan retskrivningen skal udvikle sig.

3.4 Traditionsprincippet og sprogbrugsprincippet

Det er Dansk Sprognævns arbejde at holde retskrivningen ajour med sprogets udvikling. De eksplicitte præmisser for Dansk Sprognævns normering af skriftsproget er formuleret i Sprognævnsbekendtgørelsen der er givet af Kulturministeriet d. 4. september 1997 (bilag 2).

Præmisserne er *traditionsprincippet* og *sprogbrugsprincippet*, og de er formuleret således:

”Stk. 3. Efter traditionsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis, der har været gældende siden bekendtgørelse nr. 24 af 27. februar 1892 (..) Efter traditionsprincippet ligger stavemåderne af det eksisterende ordforråd principielt fast, bortset fra justeringer som følge af sprogbrugsprincippet.(..)

Stk. 4. Efter sprogbrugsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis, som følges i gode og sikre sprogbrugeres skriftlige sprogbrug.”

(Sprognævnsbekendtgørelsen I: Galberg Jacobsen 1997: 9).

Man skal dog ikke tænke længe før man finder et ord hvor traditionsprincippet og sprogbrugsprincippet dikterer hver sin stavemåde, og sådan er det med retskrivning. Tendenserne

er modsatrettede, og bølgerne går højt.

3.5 Fronter i retskrivningskampen

Rask 2004 taler om *det evige trekantsdrama*. Hun mener at danskerne deler sig i tre grupper hver gang vi står over for retskrivningsændringer: 1) en gruppe af hyperprogressive der mener at en ændring i retskrivningen slet ikke er radikal nok (i radikaleste fald: Lad os helt droppe retskrivningen!), 2) de konservativt-bevarende der synes at en ændring i retskrivningen er alt for radikal, og helst så at vi gik tilbage til tidligere retskrivning (fx dem der ønskede at genindføre dobbelt-*a*'et efter det for længst var afløst af *å*) og 3) det tavse flertal der ikke rigtig siger noget, men bare retter sig efter retskrivningen med mindre de nye stavemåder er *”for aparte, læs: for enkle eller ”nemme”* (Rask 2004: 18).

Blandt sprogfolk finder man nu om dage sjældent de meget konservativt-bevarende. Hvis man har studeret sprog, ved man netop at sprog ændrer sig, og at man ikke kan stoppe denne udvikling, heller ikke ved at bibeholde eller genindføre forældede former i retskrivning. De fleste sprogfolk er radikale i en eller anden udstrækning og mener at retskrivningen skal følge med sprogets (også det talte sprogs) udvikling.

De to forskellige argumenter der ligger bag henholdsvis ønsket om at bevare og ønsket om at ændre retskrivningen, er ikke lige eksplicite. Aage Hansen præsenterer her hvorfor man bør ændre i retskrivningen: *”formålet med retskrivningsændringer bør ene og alene være at gøre vor retskrivning så simpel og praktisk, man kunne sige: formålstjenlig som muligt. Midlerne hertil er bl.a. at udrydde inkonsekvenser og undtagelser i forhold til ellers gennemførte principper, fjerne hvad der kun opretholdes af hensyn til forhold der er nutidsmennesker uvedkommende, og m.h.t. låneord der er blevet så gængse og indarbejdede i ordforrådet at kun de kyndige véd at de stammer udefra, sørge for at få dem iført den ortografiske dragt som bruges her i landet.”* (Hansen 1969: 11).

Dansk retskrivningshistorie – hvordan og hvorfor

Ugeopgave i Sproghistorie v. Thomas Olander

Sara Camilla Lønskov Kohl, ES 2010

3.6 Den hemmelige præmis

Argumentet for *ikke* at ændre i retskrivningen er straks mindre eksplicit, og flere sprogforskere har beskæftiget sig med dette. Erik Hansen (bl.a. tidl. formand for Dansk Sprognævn) taler om *den hemmelige præmis* der er en vigtig del af arbejdet med retskrivningsændringer. Den hemmelige præmis er et ikke-eksplicit argument man bruger inden for skriftsprogsnormering til at vurdere hvilken af to, for så vidt lige gode og lige forståelige, former der er "bedst" og skal være en del rigssproget. Argumentet lyder sådan her:

"Man bør anbefale de former der foretrækkes af de og de sprogbrugere.

Formen x foretrækkes af disse sprogbrugere, mens y forkastes.

Man bør altså anbefale formen x, og den betegnes for fremtiden korrekt eller rigtig, mens y betegnes ukorrekt eller forkert."

(Hansen 1975:95).

Hvem disse sprogbrugere er, definerer Hansen også: De er *"ikke helt unge mennesker som skriver og læser meget og som har en boglig uddannelse klart over befolkningsgennemsnittet."* De er *"rutinerede, bevidste og omhyggelige sprogbrugere hvis sprog traditionelt kaldes "dannet". (94f).*

3.7 Sprogets merbetydning

Sagen er at retskrivning handler om langt mere end bare bogstaver. Retskrivningen har knyttet en kæmpe stor merbetydning og en masse følelser til sig, og kampen om sproget og retskrivningen er ikke jævnbyrdig. De der har magten, er dem der allerede behersker normen til fulde. De der ved hvornår *indenfor* skrives i henholdsvis ét og to ord, og ved hvad idiotkommaet er for en størrelse, og derfor kan deltage i den offentlige debat og komme med deres besyv⁵.

---

5 Jf. bl.a. Brammer m.fl. 2010. Et debatindlæg fra Berlingske Tidende skrevet af tre erhvervsversættere der mener at sprognævnet er medskyldigt i det sproglige forfald de mener der sker i det danske sprog. Det faktum at de tre forfattere er erhvervsversættere, giver deres udsagn om sprog en stor vægt. De beskæftiger sig professionelt med sprog, dét er et stærkt ekspertargument.

Når sprognævnet indfører nye stavemåder, er det afhængigt af at en stor del af de gode sprogbrugere tager de nye former til sig. Gør de ikke det, vinder ændringen ikke indpas – sådan var det med *konjak* og med det nye komma. Derfor er *konjak* nu droppet, og det nye komma er blevet gemt væk i kommakompromiset – som varianten ”uden startkomma”.

Kristiansen 2004 griber fat i problematikken om sprogets merbetydning:

”Inden for retskrivningsnormen finder vi også stavemåder der ikke kan begrundes med henvisning til at de – på enten den ene eller den anden måde – afbilder talesproglig struktur.(..) Man kan hverken lytte eller slutte sig til disse stavemåder; de skal læres udenad. Og dermed vil de i al almindelighed gøre retskrivningen sværere at lære, og sværere at bruge med sikkerhed; de vil bidrage til at reducere retskrivningens almindelige tilgængelighed, og dermed til at afgrænse beherskelsen og besiddelsen af skriftsproget til bestemte sociale lag. (..) Hvis vi pynter ordene med bogstavkombinationer, gør vi skriftsproget tilgængeligt for identitetshandlinger (markering af at man er noget særligt):Ajaks (..) majonæse smager ikke som mayonnaise, og en konjak kan slet ikke måle sig med en cognac” (s. 29).

At retskrivning ikke blot handler om bogstaver og saglig argumentation, vidner følgende Bertel Haarder-citat også om. Haarder var undervisningsminister under den såkaldte majonæse-krig, og det var ham der endte med at godkende stavemåden *majonæse*.

En anden retskrivningsændring han til gengæld ikke godkendte, var ændringen af endelsen i ord som *gymnasium* og *territorium* til *gymnasie* og *territoire*:

*”Han [Jørn Lund] kunne i al diskretion fortælle mig, at der f.eks. var stor uenighed om stavemåden for gymnasium og seminarium, og så slettede jeg de nævnte forslag til nye stavemåder. Hvorimod jeg ikke slettede den nye stavemåde for majonæse, dels **fordi jeg ikke havde noget imod den**, dels fordi jeg så den nye stavemåde som en naturlig fordanskning i lighed med utallige andre, som ingen stiller spørgsmål ved i dag.”*

(Haarder 2005: 17f; min markering).

Årsagen til at vi har formen *majonæse*, men ikke formen *gymnasie* er altså bl.a. Bertel Haarders personlige præferencer. Ændringen fra *-ium* til *-ie* var af såkaldt principiel karakter, sprognævnets forslag til principielle ændringer af retskrivningen skal godkendes af undervisnings- og kulturministeren, ifølge Lov om Dansk Sprognævn fra 1997 (§ 2, stk. 3).

3.8 Retsskrivning for folket

I nævnets arbejde med at lave forslag til retskrivningsændringer og -vedligeholdelser er *folket* et vægtigt argument, forstået på den måde at det er et stærkt argument for en ændring i retskrivningen at den vil medføre at *folk* lavede langt færre fejl i deres skrevne dansk.

Men hvis man ændrer retskrivningen, devaluerer man vel den tidligere retskrivning, og hvad så med alle de mennesker der faktisk behersker den tidligere retskrivning? Devaluerer man også dem?

Hvis man altså allerede inden sådanne ændringer indføres, behersker retskrivningen, er det meget nærliggende at protestere mod ændringer i retskrivningen, især hvis det er ændringer der gør retskrivningen lettere at mestre (jf. også Rask 2004: 18). Og da særligt hvis man virkelig har kæmpet for at lære retskrivningens besværlige krinkelkroge, er man ikke interesseret i at den merværdi der er i ens sprog fordi det er fuldstændig *korrekt* (og godt), med ét bliver revet væk fordi retskrivningen bliver forsimplet.

Argumentet for at ændre retskrivningen er at jo nemmere den danske retskrivning er, jo nemmere kan folk lære den. Hvis vi ændrede retskrivningen, så den blev nemmere at tilegne sig og blev mere konsekvent i forhold til sprogets enkeltlyde, ville den være nemmere at lære for landets skoleelever, og på den måde ville gruppen af danske analfabeter sandsynligvis svinde markant ind, og dermed ville den sociale lighed sandsynligvis også blive større.

Men hvis vi ændrede retskrivningen for at få folk til at lave færre fejl, ville vi også fjerne den mulighed visse mennesker nu om dage har for at signalere at de er overklasse, i hvert fald sproglig overklasse.

3.9 Retsskrivning i fremtiden

Galberg Jacobsen 2010a causerer i efterskriftet over hvad der kan ændres ved den retsskrivning vi har i dag. Han vurderer at vi ville få langt færre fejl hvis vi tillod folk at udelade præsens-r på verber i præsens. Således at *jeg kører bilen* kunne skrives *jeg køre bilen*. Det ville ikke ødelægge nogen forståelse da verber i præsens og infinitiv alligevel står på hver sin plads i sætningen, og derfor kunne man faktisk godt indføre *køre* som sideform til *kører*. Han mener dog ikke at det ville løse det egentlige problem:

”De sprogbrugere der hidtil havde kunnet overholde den korrekte fordeling af -rer og -re, ville højst sandsynligt fortsætte med at skrive korrekt på den gode gammeldags måde. Og de sprogbrugere der ikke havde kunnet overholde den, kunne så enten fortsætte med at prøve at skrive på den korrekte måde – og falde igennem med regelmæssige mellemrum. Eller de kunne benytte sig af den nye tilladelse til at vælge præsensformer uden -r – og på den måde stille deres svagheder til skue i fuld belysning. Den gamle sociale forskel mellem sprogbrugere der kunne håndtere r-problemerne, og sprogbrugere der ikke kunne, ville altså ikke være udryddet – den ville blot være flyttet inden for normens grænser, og måske endda forstærket.”

(s. 1110).

Ændringer i retsskrivningen kommer fordi sproget udvikler sig, men hvis ikke de gode sprogbrugere (den sproglige overklasse) er interesseret i at tage retsskrivningsændringerne til sig, kan man forsøge at normere nok så meget inden for et område, ændringerne vinder ikke indpas så længe en stor del af de gode sprogbrugere vælger at lade være med at tage dem til sig.

4. De senere års debat om dansk retskrivning

Efter denne diskussion af retskrivningsændringer, og hvordan de hænger sammen med sprogets udvikling og med andre mere eller mindre eksplicite præmisser for skriftsprogsnormering, kan vi se på de senere års debat.

De senere års debat starter vel med majonæse-krigen i 1986. Den er et højdepunkt i dansk retskrivningsdebat: Mange forskellige mennesker kom for første gang op af stolen, og disse menneskers reaktion gjorde at sprognævnet trak nogle af ændringerne (*konjak* og *krem*) tilbage. Andelen af gode sprogbrugere der accepterede de nye stoveformer, var ikke stor nok til at alle ændringerne vandt indpas.

En anden nyere sprogkrig er kommakrigen, den om det nye komma. I 1996 introducerede sprognævnet det nye komma. Det afløste pausekommaet og fandtes som dobbeltform til det grammatiske komma. Sidenhen var det meningen at det nye komma skulle blive Danmarks eneste kommasystem, men det skete aldrig.

Sprogbrugerne tog pænt imod det nye komma, og flere blade gik over til det. Anderledes var det med den ministerielle velvilje. Ikke engang Kulturministeriet og Undervisningsministeriet der havde godkendt den retskrivningsordbog hvori sprognævnet anbefalede det nye komma, tog kommaet til sig. Kun miljøministeren (Svend Auken) tog kommaet til sig – argumentet var eftersigende at kommaet var ”bæredygtigt”, netop fordi det var fremtidens komma (og et komma der i øvrigt ligner den kommatering man bruger i andre lande – vel et stærkt argument i disse globaliseringstider?) (Galberg Jacobsen 2010a: 243f).

Efterhånden faldt mange af kommaets tilhængere fra. Den politiske modstand mod kommaet var markant, og det endte med at sprognævnet, for ikke at få *forbudt* kommaet af folketinget, skabte et kommakompromis der indeholder både det nye og det grammatiske komma, alt afhængig af om man sætter startkomma eller ej. Sprognævnet anbefaler at man ikke sætter startkomma.

I dag sætter langt de fleste startkomma og bruger altså det der tidligere hed grammatisk komma; ”kommatering med fravalgt startkomma ser ud til igen at være blevet en specialitet for en relativt lille kreds af sprogfolk og forfattere.// Altså næsten ligesom det var før kommakrigen.”

(Galberg Jacobsen 2010a: 245).

Det er altså blevet sådan at det at *fravælge* startkommaet er en identitetsmarkering af at man er en dygtig sprogbruger (hvis altså læseren ikke bare tror at der er tale om en masse manglende kommaer). En vigtig årsag til at sprognævnet anbefalede det nye komma var at det er nemmere at lære, da der er færre regler og færre potentielt forkerte kommaer. Men den pointe kom ikke rigtig frem blandt befolkningen.

På det sidste har Dansk Sprognævns rolle i forhold til det danske sprogs fremtid været diskuteret. Søren Krarup (MF, DF) fremsatte for nogle måneder siden dette spørgsmål til kulturminister Per Stig Møller: *"Vil ministeren være med til at råde bod på det forfald, som det danske sprog har været udsat for i de seneste generationer, hvor meningsløs, inkonsekvent sprogbrug og afstumpet udtryksmåde er blevet gjort til gyldigt og gældende dansk, hvilket i høj grad kan tilskrives det faktum, at Dansk Sprognævn ikke vil opretholde sprogets rette indhold og syntaks, men blot forholder sig registrerende og accepterende til vildskud og meningsløshed?"*

(Falbe 2010).

Og man behøver slet ikke drage så langt ud på højrefløjen for at finde den slags holdninger: I Haarder 2005 hedder det: *"Hvorfor ikke også bede Sprognævnet om at vurdere logikken og hensigtsmæssigheden af nye talemåder! Med andre ord: Ville det være så galt med en smule sprogrøgt? (..) Det er svært at forhindre den yngre generation i at udslette udtale-forskellen mellem "kræft" og "kraft". Men der er forhåbentlig bred enighed om, at vi ikke vil acceptere sammenblandingen af hans og sin og af ligge og lægge, der i øjeblikket breder sig selv i de bedst uddannede kredse. (..) I den forbindelse ville jeg også ønske, at Sprognævnet ville anbefale genoplivelse af nogle af de saftige stærke udtryk, som er forsvundet (..) knibsk, knark, knarvorn (..)"* (s. 18f).

Jeg skrev tidligere at retskrivningsændringer i dag ikke længere vedtages af enkeltpersoner som det tidligere skete, men det gør de jo stadig for så vidt at nogle retskrivningsændringer skal godkendes af undervisnings- og kulturministeren for at komme med i retskrivningsordbogen. Kun hvis disse

ministre altså er åbne over for at lade retskrivningen spejle den udvikling der faktisk finder sted i sproget, kan vi få en retskrivning der følger sprogets udvikling. Hvis disse personer hellere ser at vi går tilbage til tidligere tiders sprog og udtryk (fx *knark*), er det så som så med at få retskrivningen til at følge sprogets udvikling.

5. Konklusion

I denne opgave har jeg vist hvordan rammerne for retskrivningen har udviklet sig igennem tiden, primært fra 1777. Tidligere var retskrivning i vid udstrækning en privat sag som vilkårlige mænd der mente noget om retskrivning skrev privat udgivne bøger om. I dag er retskrivning et emne der berører både kultur- og undervisningsministeriet. Der er nedsat et dansk sprognævn der hører hjemme under kulturministeriet, og der udgives en autoriseret retskrivningsordbog som det offentlige Danmark er forpligtet til at følge. Selve retskrivningen har ændret sig meget siden man begyndte at skrive på dansk og siden 1777. Tendenserne går mod forsimpning, fordanskning, større konsekvens og globalisering.

Jeg har diskuteret retskrivningsændringernes baggrund i den sproglige udvikling, og jeg har vist at nok er den sproglige udvikling en meget stærk og væsentlig kraft i arbejdet med at normere det danske skriftsprog, men der er også andre meget stærke kræfter. Retsskrivning og sprog er ikke bare retsskrivning og sprog, men også en kamp om magt og dannelse. Der er mange følelser involveret i denne kamp, og den er ikke lige: De der har magten, er dem der allerede mestrer sproget og retsskrivningen: de gode sprogbrugere. Hvis man vil have en retsskrivningsændring gennemført, er man afhængig af at man kan få en markant del af disse gode sprogbrugere med på den. På den måde er det svært at sigte efter at skabe en simpel retsskrivning der er nem at lære, og derigennem kan hjælpe til at flere danskere får nemmere ved at skrive og læse. Ja, retsskrivningsændringer skyldes sprogets udvikling, men kun i det omfang de gode sprogbrugere accepterer det.

6. Litteraturliste

6.1 Bøger

Galberg Jacobsen, Henrik: *Ret og skrift. Officiel dansk retskrivning 1739-2005*. Bind 1. Dansk Sprognævns skrifter 42. Syddansk Universitetsforlag 2001, Odense. (Galberg Jacobsen 2010a)

Galberg Jacobsen, Henrik: *Ret og skrift. Officiel dansk retskrivning 1739-2005*. Bind 2. Dansk Sprognævns skrifter 42. Syddansk Universitetsforlag 2010, Odense. (Galberg Jacobsen 2010a).

Galberg Jacobsen, Henrik og Peder Skyum-Nielsen: *Dansk sprog*. Det Schønbergske Forlag, København, 1996.

Hansen, Erik (red.): *Fra tid til anden. Dansk Sprognævn i 40 år*. Dansk Sprognævns skrifter 23. Gyldendal, København, 1995.

Hansen, Erik: *Rigtigt Dansk*. Hans Reitzels Forlag, København, 1993, 2.udg.

Hansen, Aage: *Om moderne dansk retskrivning*. Gads Forlag, København, 1969.

Karker, Allan: *Dansk i tusind år. Et omrids af sprogets historie*. Modersmål-Selskabets Årbog 1993, ny revideret udgave. C. A. Reitzels Forlag A/S, København, 2001.

Skautrup, Peter: *Det danske Sprogs Historie II*. Gyldendal, København, 1947.

Skautrup, Peter: *Det danske Sprogs Historie III*. Gyldendal, København, 1953.

Skautrup, Peter: *Det danske Sprogs Historie IIII*. Gyldendal, København, 1968.

6.2 Artikler

Brammer, Jeanette, m.fl.: "Sprognævnet medskyldig i sprogligt forfald" I: *Berlingske Tidende*, 9. november 2010 <http://www.berlingske.dk/kommentarer/sproгнаevnet-medskyldig-i-sprogligt-forfald> (18. november 2010).

Falbe, Carl Emil: "Dansk Sprognævn er under verbal beskydning" I: *Kristeligt Dagblad*, 12. november 2010. <http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/388036:Danmark--Dansk-Sproгнаevn-er-under-verbal-beskydning> (18. november 2010).

Galberg Jacobsen, Henrik: "Ordrede forhold. Om retskrivningsloven og sprognævnsløven" I: *Nyt fra Sprognævnet*, 1997, nr. 3, september, s. 1-10.

Galberg Jacobsen, Henrik: "Ret og retskrivning fra enevælde til sprognævn" I: *Mål og mæle*, 2010, 1, s. 6-15. (Galberg Jacobsen 2010b).

Gregersen, Frans: "Hvorfor ikke ændre dansk retskrivning?" I: *Mål og mæle*, 2005, 3-4, 28. årgang, s. 20-22.

Hansen, Erik: "Den hemmelige præmis" I: *Argumentation. Analyser af sprogbrug*. Redigeret af Klaus Kjøller. Borgens Forlag, Valby, 1975, s. 88-102.

Hansen, Erik: "Tolv ord, der rystede Danmark" I: *Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*, 1985, 61. årgang, s. 420-425.

Haarder, Bertel: "Skal vi have sprogrøgt?" I: *Mål og mæle*, 2005, 3-4, 28. årgang, s. 17-19.

Kirchmeier-Andersen, Sabine: "Sprognævnet godkender ikke fejl" I: *Berlingske Tidende*, 16. november 2010. <http://www.berlingske.dk/kommentarer/sproгнаevnet-godkender-ikke-fejl> (18. november 2010).

Kristiansen, Tore: "Må man diskutere dansk retskrivningspolitik?" I: *Mål og mæle*, 2004, 2, 27. årgang, s. 26-31.

Møller, Per Stig: "Sprogpoliti er ikke vejen frem" I: *Kristeligt Dagblad*, 18. november 2010.
<http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/388714:Debat--Sprogpoliti-er-ikke-vejen-frem> (18. november 2010).

Rask, Kirsten: "Retstavningskrige: hjerteblod og galde" I: *Mål og mæle*, 2004, 1, 27. årgang, s. 17-22.